

Izlaganje sa znanstvenog skupa
UDK 008

Dvije kulture (ponovno razmatranje)

Ernst Vollrath

Sveučilište, Köln

Sažetak

Zapadna kultura jest kultura dviju kultura: znanstveno-tehničke i hermeneutičko-političko-retoričke. One se uzajamno razlikuju po pripadnim konceptima racionalnosti, tipovima znanja i djelovanja. Znanstveno-tehničkoj kulturi pripadna je logika identiteta, koja počiva na identificiranju intelekta s načelima njegove konstitucije i postupcima njihovih operacija. Hermeneutičko-političko-retoričkoj kulturi nije, pak, pripadna logika identiteta, nego logika diferencije. Logiku toga koncepta racionalnosti razvio je, barem u načelu, Kant u *Kritici moći suđenja*. Odnos dviju kultura, njihovih konceptata racionalnosti i tipova znanja nije bio uvijek uravnotežen, ali nikad jedna kultura nije postala apsolutnom gospodaricom druge. Pojava dvaju konceptata racionalnosti i dvaju tipova znanja u našoj kulturi odgovor je na potiskivanje jednoga tipa djelovanja. Fundamentalistička apsorpcija jednoga koncepta racionalnosti drugim dovodi do obnove ritualnog mentaliteta.

Nakon drugoga svjetskog rata održao je fizičar, romanopisac i znanstveni savjetnik engleskih vlada Peter Snow vrlo zapaženo i mnogo raspravljano predavanje o *Dvije kulture* (*The two cultures*), koje je kasnije i objavio.¹ Njegova teza glasi: postoje dvije kulture, znanstveno-tehnička i literarna, a zastupnici obiju kultura ne razumiju se i međusobno se odbijaju. Obostrano nerazumijevanje i odbijanje teško je opterećenje za modernu svijest, jer se ona nalazi na najvišem nivou konfrontirana sa svojim dvjema mogućnostima, ona se nalazi, tako reći, u situaciji podvojenosti, i to prije svega u odnosu na karakter svojeg moderniteta. U osnovi je međusobno nepovjerenje od tada postalo još žešćim i pojačali su se međusobni prigovori. Oni su danas dobili određeni smjer. Postoji utvrđeno prokletstvo znanstveno-tehničke kulture, koje je povezano s pokretima odvajanja i oslobađanja.

Zelio bih ponovno preuzeti i proširiti ovu temu. Čini mi se da je to potrebno, čak neodložno, jer bi uvid u dvostruki karakter zapadne kulture i u međusobnu ovisnost dviju kultura mogao razjasniti specifičnu fizionomiju Zapada, a pobjeda jedne, svejedno koje, nad drugom ili čak isključenje jedne, svejedno koje, značilo bi kraj zapadnoevropske specifičnosti koja je, prema

1 P. S. Snow, *The Cultures*, Cambridge 1959.

poznatoj tezi Maxa Webera, izgrađena univerzalistički. Pretpostavljam da možemo zadobiti uvid u stanje krize Moderne, ako razjasnimo problem dviju kultura.

Zapadna kultura jest kultura dviju kultura. Koristim jednostavni pojam kulture: kultura povezuje jedinstveno djelovanja i mišljenja mnoštva ljudi. Postoje mnogo kompliciraniji pojmovi kulture,² ali ovaj dostaje za moje namjere. Dakle, moja teza glasi: na Zapadu su stvorene dvije kulture jedna pored druge i jedna s drugom, i to ne u smislu postavljenosti jedne visoke kulture nad jednom ili više supkultura. Isto se zbilo i u drugim kulturama, ali specifičnost zapadne kulture počiva na tome što dva visoka kulturna koncepta, doduše, u povijesno varijabilnom odnosu, mogu postaviti jednake univerzalne zahtjeve, te da su to doista i učinili.

Da bih svoju tezu jasnije prikazao, iznijet ću četiri misaona toka:

(1) dvije kulture određuju se točnijim razgraničenjem njihovih konceptata racionalnosti;

(2) izlaže se povijesna dimenzija njihovog odnosa;

(3) formulira se teza o njihovoj zajedničkoj pripadnosti;

(4) izriče se sud o tome kako se njihov odnos, na temelju njihove zajedničke pripadnosti, može umno uskladiti.

(1) Jedna od dviju kultura danas je, prije svega, znanstveno-tehnička. Nema nikakve sumnje da ona određuje, i to na izuzetan način, individualno, kao i kolektivno naš opstanak od kolijevke do odrasla pa već i prije i čak i kasnije od toga — i to s rastućom tendencijom. Teorija znanosti i povijest znanosti podučili su nas donekle o karakteru te kulture i o njezinom konceptu racionalnosti, te smo donekle upućeni u to o čemu se tu radi.

Druga kultura nije ni u kojem slučaju literarna. U njezinom prikazu radi se o čitavom kompleksu hermeneutičkog, retoričkog i, prema mojem uvidu, političkog. Literarno-estetsko povezano je s retoričkim.

Ovo određenje što sam ga izabrao može se pozvati na Platonov mit o Protagori, koji je imao niz znanstvenih nasljednika. Mit priča o tome da je čovjek nasuprot životinjama prikračen u opremi. Čovjek je biće oskudice, kako bi se to moderno reklo. Dakle, Prometej je čovjeka obdario tehnikom i tehnikama, tako da može odbiti jače i loviti brže životinje itd. Jer, kao što je Eshil znao, sve tehnike dolaze od Prometeja: *pāsai téhnae brotoísin ek Promethéus*.⁴ Tako čovjek izjednačuje tehnikom i znanostu svoj nedostatni status nasuprot prirodi — to danas ide tako daleko da je ovo poravnanje postalo opasnim za prirodu. Sve te tehnike pripadaju znanju koje je neophodno za goli život (*he peri tón bion sofía*).⁵ Međutim, znanje te vrste jest pojedinačno znanje, jer je ono samo sektoralno specijalno znanje, čak ne treba ništa drugo ni biti, te ga tako trebaju samo pojedinci za druge. Ono što ljudima još nedostaje jest političko znanje (*he sofía politiké*), znanje o tome kako da se ljudi ujedinjuju i povezuju na pravedan način. To ljudi primaju ne od Prome-

² A. L. Kroeber / Cl. Klockhon, *Culture, a Critical Review of Concepts and Definitions*, Cambridge (Mass.) 1952; B. Bernardi (ed.), *The Concept and Dynamics of Culture*, The Hague/Paris 1977.

³ Plato, *Protagoras* 320 c. i dalje.

⁴ Aischylos, *Der gefesselte Prometheus* 506.

⁵ Plato, *Protagoras* 321 d.

teja, nego od Hermesa, boga koji je nadležan za posredovanje. Hermesovo znanje posredovanja ili hermeneutičko jest, dakle, političko znanje. Sposobnost koja počiva na tom znanju naziva se retorikom, a to je sposobnost privodenja ljudi nečemu zajedničkom, premda se oni međusobno razlikuju. To znanje nije specijalno znanje, nego je kao znanje posredovanja i sabiranja opće. I tako ono ne pripada grupi specijalista, nego svima, barem potencijalno. Toliko o opravdanju imenovanja druge vrste kulture.

Područja dviju kultura nisu uzajamno ekskluzivno razmeđena. Obje se kulture mogu čak u promijenjenoj konstelaciji nametnuti jedna drugoj i postoji imperijalistički zahvat jedne kulture na područje druge. Budući da se obje kulture ne daju čisto odrediti ni sadržajno niti navođenjem njihovih predmeta, to je neophodno navesti koncepte racionalnosti koji označuju univerzalne zahtjeve tih kultura, jer se tada može suditi kako se one mogu bolje razgraničiti jedna od druge da bi bile dovedene u stanje koegzistencije. Pod konceptom racionalnosti jedne kulture treba razumjeti ono što pripadnike te kulture može univerzalno obavezno povezivati. Kod jedne kulture koja danas, kao što je bilo rečeno, nastupa u liku znanosti i tehnika, to je logika identiteta. Ona počiva na identifikaciji intelekta s principima njegove konstitucije i postupcima njihovih operacija. Već u ovisnosti o tome s kojim se konstitucionalnim principima i operativnim postupcima identificira intelekt, postižu se ili formalno identične logike, kao u znanosti, ili transcendentna, dijalektička, komunikacijsko-pragmatična, ili neke druge identične logike. Budući da se principi konstitucije i postupanja operacije pri svakom intelektu, koji se ne pokazuje kao slabouman, moraju uzeti kao identični, na tome važi počivajući koncept racionalnosti za svaki pojedinačni intelekt, prema tome: pri svakome i za sve. To je intersubjektivno obavezno. Slaboumnost se odmjerava na odstupanju od toga univerzalnog pravila. Univerzalnost intersubjektiviteta počiva na identičnoj logici pravila: budući da je identifikacija s principima njegove konstitucije i postupkom njegovih operacija obavezna za svaki intelekt, to je ona, prema tome, obavezna za sve. Ova je logika prisilna, jer sili sve.

Koncept racionalizacije druge kulture, hermeneutičko-političko-retoričke, ne počiva na logici identifikacije. Da bi se tu proizvela zajednička obaveznost, nije dovoljan intersubjektivitet prema pravilu identitarne logike, nego se traži interpersonalitet, sudjelovanje u zajedničkom, s kojim — kao svaki a, prema tome, i svi — nisu identični. Ovo zajedničko utemeljuje se, dapače, sudjelovanjem svakog u njemu, a to znači: njemu pripadna logika — u smislu logosa — jest jedna logika diferencije.

Mislim da je Kant u *Kritici moći suđenja* razvio, barem u načelu, logiku ovoga koncepta racionalnosti.⁶ (Usput: kao što se koncepti racionalnosti te-

⁶ Odnos logike estetike u Kantovoj *Kritici moći suđenja* tematizira J. H. Tredé, *Ästhetik und Logik, Zum systematischen Problem in Kants Kritik der Urteils-kraft*, u: H. G. Gadamer (Hrsg.), *Das Problem der Sprache*, VIII, Deutscher Kongress für Philosophie, Heidelberg 1966, München 1967, S. 169—182; H. Paetzold, *Ästhetik des Deutschen Idealismus, Zur Idee ästhetischer Rationalität bei Baumgarten, Kant, Schelling, Hegel und Schopenhauer*, Wiesbaden 1963, naročito S. 55—118. (»Kants Theorie der ästhetischer Rationalität). Smjer promatranja je ovdje taj da se estetskom zajamči njegov vlastiti racionalitet. Namjera mojih izvođenja je naprotiv da proširim horizont Kantovih izričaja i da u racionalnosti estetskog otkrijem primjer za racionalnost hermeneutičkog.

melje na vlastitoj logici, to im pripada diferencirani pojam iskustva: znanstveno-tehničkoj kulturi empirijski, a hermeneutičko-političkoj hermeneutički pojam iskustva. To ovdje nije moguće izvesti.) Pravilo logike ovoga koncepta racionalnosti izgovara Kant u 40 paragrafu *Kritike moći suđenja* kao maksimum proširenog načina mišljenja.⁷ Biram nešto opširniju formulaciju iz predavanja o antropologiji: zamisliti se na mjestu svakoga *drugog* (u saopćenju — rostovskog rukopisa: »zajednici« — s ljudima).⁸

Tu nastaje problem koji ću ukratko razmotriti. Kant uskraćuje načelima koja se temelje na reflektirajućoj operaciji moći suđenja, kao proširenom načinu mišljenja, logički status. On pod logikom razumije logiku spoznaje u smislu predmetne logike određenih *predmeta*, te je s toga aspekta to potpuno opravdano. U 21 paragrafu Kant kaže da je zajedničko osjetilo — i ono je prisutno u reflektirajućim operacijama moći suđenja — »nužni uvjet općenite saopćivosti naše spoznaje, koji se mora pretpostaviti u svakoj logici i svakome principu spoznajâ koji nije skeptičan«.⁹ Ono što može biti u osnovi svake logike, ne može biti samo alogično. Neskeptična spoznaja je ona spoznaja koja pretpostavlja spoznatljivost kao takvu (upravo to čini, uostalom, *Kritika čistoga uma*). Kant ju tematizira u *Kritici moći suđenja* pod naslovom jedne »spoznaje uopće«. Pod tim Kant razumije načelnu otvorenost svijeta da su naše spoznaje principijelno moguće i sve zablude uvijek su samo parcijalne. *Kritika moći suđenja* jest, tako shvaćena, hermeneutička teorija razumljivosti svijeta i sporazumijevanja ljudi.¹⁰ Ona je teorija komunikativnosti i ukoliko svo ljudsko ujedinjenje počiva na zajedništvu kao osjećaju zajednice, utoliko je ona teorija komunaliteta. Kod svih drugih tzv. teorija komunikacije, riječ je o uzurpaciji: one su uvijek utemeljene na logici identičnog tipa.

Oba koncepta racionalnosti mogu se ovako razlikovati: jedan je koncept objektivne racionalnosti spoznaje. Prema njegovoj logici, predmeti se mogu razložiti na svoje kvantificirane elementarne sastavne dijelove i oni, ili drugi, iz toga se ponovno proizvode prema pravilu generacije. Drugi koncept treba nazvati racionalitetom smisla. Jer, smisao nije — ovaj stav je svakako čvrst — samo besmisao koji se napušta. I premda ne želimo napustiti simpatični Marquardov teorem, nešto je onda smisljeno i ima smisla, ako mi to razumijemo iz njegovog horizonta svijeta i iskustva i aspekta te ako se možemo sporazumjeti o tome komu ono pripada. Racionalnost smisla postoji, zajedno s padom u besmisao, kod svih fenomena koji ne mogu biti odriješeni iz svojeg horizonta i konteksta, a da kao fenomeni ne budu razoreni, dakle prije svega kod onoga što se u starinskom jeziku naziva: ljudske stvari.

(2) Kako u svome razvitku, tako i u vrijeme povijesti zapadna je kultura bila kultura dviju kultura. U tom opstoji njezin specifičan karakter koji se razlikuje od svih drugih kultura. Dobâ propasti ove određenosti do sada su

7 *Kritik der Urteilskraft*, § 40, AA V, S. 235.

8 *Anthropologie in pragmatischer Hinsicht*, AA VII, S. 228.

9 *Kritik der Urteilskraft*, § 21, AA V, S. 239.

10 H. G. Gadamer, *Wahrheit und Methode, Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*,³ govorio je i mislio o hermeneutičkom aktualitetu Aristotela, on je htio učiniti Aristotelovu nauku o fronesis paradigmom, temeljem jedne teorije hermeneutičkog (S. 295. i dalje). Budući da je Kant sam razorio ovu »staru« nauku o razboritosti (P. Aubenque, La prudence chez Kant, u: *Revue de métaphysique et de morale* 80 (1975), pp. 156—182), to je reflektirajuća moć suđenja tome prikladnija.

uvijek slijedile epohe renesanse. Iskoristio sam priliku da razmotrim protagorski mit kod Platona. Ali, to je samo jedna instancija za postojanje i događaj dviju kultura. Postoji čak teorija dviju kultura i njihovog racionaliteta. Ona se nalazi u šestoj knjizi Aristotelove *Nikomahove etike*. Tamo Aristotel prikazuje reprezentante dvaju tipova znanja. Jedan tip znanja predstavljen je »Periklom i njemu sličnim«: to su ljudi koje držimo razboritim (*fronimoi*), jer mogu spoznati (*eidenai dynantai*)¹¹ ono što je dobro za njih i ljude. Očita je antiplatonovska crta ovoga određenja. Drugi tip znanja predstavljen je »Anaksagorom, Talesom i njima sličnima«. Očit je paralelizam ovih formulacija. Taj tip znanja nema posla s onim što je korisno za ljude, nego, kao što je Aristotel lijepo rekao, »s izvanrednim, divnim, teškim i božanskim«,¹² ukratko: s metafizičkim.

Ali, još prije Platona i Aristotela mogu se u predsokratici, tragici i historici razlikovati oba ova tipa znanja. Opširan prikaz nije moguć u ovome okviru. Imenujem samo rječnik kojim se može uočiti razlika. S jedne strane stoji grupa riječi *nus* — *noein*¹³ i kod mislilaca *zē* koje je ova riječ temeljna — Parmenid, Anaksagora i »njemu slični« — riječ je o pitanju bitka, temelja i jedinstva. Ovome noetičnom znanju stoji nasuprot drugi tip, čiji vokabular obuhvaćaju riječi kao što su *fronesis*, *gnome*, *synesis*. To nalazimo kod Eshilove Atene koja u prijeporu oko očeva osvjetnika i majčina ubojice Oresta o sebi kaže: »Meni Zeus nije dao lošu *fronesis*«¹⁴ i time dolazi do političke odluke.¹⁵ Demokrit sastavlja prvu teoriju ove *fronesis*, a povijesno djelo Tukiditovo građeno je potpuno na tome stupnju i gubitku *gnome*. *Fronesis* je odličje političkoga čovjeka kakav je bio Perikle.¹⁶ Bez teškoće može se navesti niz daljnjih dokaza za taj tip znanja. Aristotel je u šestoj knjizi *Nikomahove etike* pokušao izjednačiti taj tip znanja s noetičkim, a naknadni oblici *fronesisa*, prije svega prudentija, igrali su ogromnu ulogu u zapadnjačkom mišljenju, koja zaslužuje da se o njoj priča, te bismo tako mogli ovaj tip znanja nazvati prudentijalnim.

Potpuno je nemoguće u okviru ovoga razmatranja izvesti sve epohe i instancije odnosa dviju kultura, njihovih koncepata racionalnosti i tipova znanja. Odnos nije bio uvijek uravnotežen; njegovi su se osnovni oblici mogli promijeniti razrješenjem starijih i stvaranjem mladih oblika. Mogli su se naći prijelazi. Spominjem samo neke manje figuracije da bih rasteretio argumentaciju.

Zapadna kultura bila je bitno određena razračunavanjem između filozofije, čistog zastupnika neetičkog uma, i retorike, predstavnika prudentijalnoga tipa. To raspravljanje ide od Platonove osude retorike kao sofističkoga prividnog znanja, koje se tehnicistički iskvarilo, i Aristotelove rekonstrukcije retorike, do Kantova konačna razaranja retoričkog, barem što se tiče njemačkoga kulturnog kruga. Ali, nikad jedan koncept nije postao gospodar nad drugim i za njihovu — prekarnu — koegzistenciju nije ništa toliko značajno

11 EN 1140b d.

12 EN 1141b3 f.

13 K. V. Fritz, *Nūs, nein and their Derivatives in Presocratic Philosophy... from the Beginning to Parmenides*, u: *Classical Philology* 40 (1945), pp. 223—242.

14 Aischylos, *Eumeniden*, 848 f.

15 Ch. Meier, *Aischylos' Eumeniden und das Aufkommen des Politischen*, u: *Die Entstehung des Politischen bei den Griechen*, Frankfurt a. Main 1980, S. 144 f.

16 *Historiae* I 145, 1; II 60, 2—4.

kao to što Kant, razarač retoričkog, postavlja upravo *Kritika moći suđenja* na retoričko načelo, jer maksima proširenog načina mišljenja reflektirajuće moći suđenja — »zamisliti se u saopćenju na mjestu svakoga drugoga« — nije ništa drugo do retorički topos a persona *judicis et adversarii*.¹⁷ Prištedujem druge dokaze o egzistenciji i koegzistenciji dviju kultura i ukazujem još samo na rasprave o prirodnim i duhovnim znanostima, o objašnjenju u razumijevanju,¹⁸ koje se uvijek iznova vode u njemačkome kulturnom krugu. Mislim da bi se ova debata iznova mogla odrediti s aspekta problema dviju kultura. Ja to ovdje neću učiniti.

(3) Pitanje je što je zapravo s paralelnošću i suprotnošću dviju kultura, dvaju koncepata racionalnosti i dvaju tipova znanja. Ako bi se to pitanje moglo objasniti, onda bi se mogla dalje i točnije odrediti deferencija obaju koncepata i tipova. Usudujem se postaviti tezu: pojava dvaju koncepata racionalnosti i dvaju tipova znanja u našoj kulturi, koja je time postala kulturom dviju kultura, odgovor je na zamjenu jednog tipa djelatnosti, kao dominantnog, drugim. Da bih odmah preduhitrio moguće prigovore: oba tipa djelatnosti nisu potpuno odvojena; oni se zbivaju možda u svakoj kulturi. Riječ je o dominaciji percepcije.

Da navedem pomalo apstraktnu predodžbu obaju tipova djelatnosti: u izvornim plemenskim kulturama i u većini visokih kultura¹⁹ prevaladava — u smislu dominacije njegova shvaćanja — jedan tip djelovanja kod kojeg ceremonijalne procedure teku prema strogo regrementiranom *kodu*.²⁰ Taj tip djelovanja nazvat ćemo ritualnim djelovanjem. Prema kozmičkim ili nekim ritmički čvrsto postavljenim činjenicama rutinski se razvijaju procedure kao individualni događaji, ti, onakvi kakvi bi se za naše shvaćanje htjeli predstaviti kao individualni događaji, a percipiraju se kao ponavljanje i ponašanje mitskog pradogađanja, tako da onima koji u njima sudjeluju karakter njihova događanja uopće ne izlazi na vidjelo. Odstupanja od kodova, njihov lom, to su smetnje kozmičko-mitskog poretka. One se mogu anulirati samo podjednako strogim žrtvenim radnjama pomirenja, u kojima se ceremonijalno ponovno uspostavlja izvorno stanje.

U drugom tipu djelovanja radi se o izboru, alternativni, odluci. Iz horizonta otvorenih mogućnosti izabire se jedna, a druge se time poništavaju. Tip tog djelovanja može se nazvati djelovanjem prema odluci ili opcijskim djelovanjem. Jasno je da su tim oznakama tek posve grubo diferencirana dva tipa djelovanja. Njima bi se mogao dodati niz drugih karaktera i to tako da bi se ti karakteri uzajamno ekskluzivno odnosili. Općijskom tipu djelovanja pripada individualna uračunljivost djelovanja prema individualnom djelatniku, dakle odgovornost i krivica, i to podjednako na individualan način. Čak i ko-

17 H. Lausberg, *Handbuch der literarischen Rhetorik, Eine Grundlegung der Literaturwissenschaft*,² München 1973, § 262. i § 274.

18 M. Riedel, *Verstehen und Erklären? Zur Theorie und Geschichte der hermeneutischen Wissenschaften*, Stuttgart 1978.

19 Izraelska kultura čini se da je iznimka: E. Voegelin, *Order and History I, Israel and Revelation*, Louisiana State University Press 1956.

20 E. Hornung, *Geschichte als Fest*, Darmstadt 1966; R. Dahrendorf, *Amba und Amerikaner, Bemerkungen zur These der Universalität von Herrschaft*, u: *Archiv für Sociologie* 5 (1964), S. 83 ff.; W. Grönbeck, *Kultur und Religion der Germanen*, Darmstadt 1954; A. J. Gurgewitsh, *Das Weltbild des mittelalterlichen Menschen*, München 1982, naročito S. 194. (suviše statično).

lektivni i reprezentativni oblici zajedničkoga djelovanja različiti su u dvama tipovima djelovanja. Faraon »djeluje« stalo tako da se pojavljuje u prikazima kao nadmoćna veličina, dok se čak i njegovi pomoćnici, koje je ipak trebao da bi izvršio svoje djelo, mogu vidjeti samo na beznačajnom mjestu. Međutim, prije svega: njegovi protuigrači nisu samo njegovi neprijatelji, nego su oni uvijek već pobijedeni. Odnos suprotno djelujućih potpuno je asimetričan i odluka je uvijek već pala, jer ona nije ništa drugo od izvršenja jedne ceremonije. Da navedemo suprotan primjer:²¹ na metopejskoj fasadi Partenona prikazana je borba u osnovi ravnopravnih i tko je htio pobijediti, morao je učiniti nešto dodatno; on je morao još nešto k tome činiti; a ono što je trebao k tome dodati, bio je svakako, prema grčkom shvaćanju, njegov »ethos«.

Ma kako da je to moglo biti uređeno u drugim kulturama, zapadna kultura — prvi puta u Grčkoj — apercipira i akceptira kao dominantni tip djelovanja opcijsko djelovanje. Oslobođanje od tipa ritualnog djelovanja događa se pred našim očima, naravno ne odjednom, nego procesualno. Primjer za to može se naći kod Herodota: perzijski kralj Kserks, na temelju proroštava, polazi u rat protiv Grka, on izvršuje pri tome mitski ritual, barem po svome shvaćanju. I Grci odlaze u Delfe i slušaju proricanje. Ali izreka, koju Pitija izgovara, ne preuzima se jednostavno i ne izvršuje se u skladu s rutinom. Ona se interpretira, izlaže, ukratko: postupa se hermeneutički. I onaj tko to čini, Temistokle, slavljen je zbog svoje gnome, svoje moći suđenja.²² U Grčkoj se ritualno djelovanje smjenjuje opcijskim djelovanjem i ono se objavljuje kao djelovanje naprosto. Aristotel definira kao samorazumljivo, da ponovno navedemo jedan primjer, da je djelovanje (praksis) samo ono što leži na nama (et hemin).²³ I čovjek je djelatnik svojih djela, naime njihov začetnik (arhe).²⁴ On nije, u svakom slučaju po tome shvaćanju, izvršilac božansko-mitskoga pradjelovanja, kao što je Atila talac boga ili, opet, sebe tako shvaća.

S tipom djelovanja kao što je opcijsko ne da se izaći na kraj kao s ritualnim tipom djelovanja. Ovome pripada vlastita vrsta znanja: ritualno znanje. U njemu se znaju kodovi, ali ti kodovi nisu odvojeni od izvršenja tako da su postavljeni kao samostalno područje teorije nasuprot praksi: kod se uče tako što se izvršuju. Istina, oni mogu biti povjereni posebnoj kasti svećenika ili mandarina, ali zadaća tih znalaca nije u tome da uvećaju znanje, da »istražuju, nego da ga očuvaju. Jer, što se manje nečega »novog« događa, to se manje može o nečemu novome znati.

Tip opcijskog djelovanja zahtijeva potpuno drugi tip znanja. Štoviše, njemu odgovaraju oba tipa znanja i njihovi koncepti racionalnosti, o kojima je bilo govora, oni mu odgovaraju, pogotovo onim karakterom koji je neizbježno povezan s opcijskim djelovanjem, njegovom inicijativnošću da može uvijek biti nešto novo. Tu se ne može zahtijevati i ritualno znanje u skladu s navikama, nikakva obaveznost, jer ono ne obavezuje ni na što. Odluke, koje se ne mogu prepustiti samovoljnosti ad hoc, za koje ne bi bilo potrebno nikakvo znanje, mogu se temeljiti s obzirom na svoju obaveznost i svoj zahtjev za univerzalnošću priznanja samo još na oba koncepta racionalnosti: bilo da

21 Prema Ch. Meier (kao i u bilješci 15), S. 152. Anm. 26.

22 *Historiae VII*, 144.

23 EN 1111b30 i dalje.

24 EN 1112b32 i dalje.

odluke počiva na bitku i razlogu stvari, dakle objektivno učvršćena, bilo da počiva na interpersonalnom razlogu koji je utemeljila zajednica ljudi prema pravilu moći suđenja. Nije rečeno da odluke ne bi mogle biti neumne. Ali, dokaz svojoj umnosti mogu pribaviti samo kada i ako se mogu utemeljiti na jednom od dva koncepta racionalnosti.

Razvitak oba koncepta racionalnosti zbiva se naočigled jedne kulturno potpuno promijenjene situacije koja je nastala otkrićem opcijskog djelovanja kao dominantnog tipa. Zapadna kultura prilagođuje se toj situaciji i izgrađuje je i pored neuspjeha sve dalje. Moglo bi se i ovako formulirati: zapadna kultura građena je na modernitetu, jer je on bitno određen »heretičkim imperativom«, kodom određenim usudom i sudbinom prema izboru i odluci.²⁵ Oni nisu uvijek već opravdani, nego se njihova legitimacija mora uvijek iznova iznijeti i nijedna takva legitimacija nije zamisliva a da se ne bi temeljila na jednom od koncepta racionalnosti.

(4) Zbog svojih specifičnih zahtjeva za univerzalnošću, očito je da su dva koncepta racionalnosti međusobno konkurentna i teže da se isključivo nametnu. Istina, legitimacijsko utemeljenje zahtjevom za univerzalitetom uvijek je drugačije, skraćeno rečeno: kod znanstveno-tehničkog koncepta objektivni intersubjektivitet, koji je po sebi apersonalan, kod hermeneutičko-političkog interpersonalitet, koji u znanstvenom smislu nije objektivn — i zbog razlike ovih legitimacijskih utemeljenja dadu se razvrstati objekti i fenomeni na koje bi se koncepti na umni način mogli odnositi. To svakako traži primjenu suda, dakle uopće dijeljenja i diferenciranja, te zato nije svaki um jednako spreman.

Što se događa ako jedan od koncepta racionalnosti imperijalistički poduzme monopolizaciju cjelokupnog područja uma? To bi se izvršilo prema principima toga uma. Drugom konceptu odrekao bi se principijelno — i ne samo prema mjerilu diferencijalno odredivog legitimacijskoga utemeljenja — karakter univerzalne racionalnosti, dakle bio bi diskriminiran kao potpuno iracionalan. Bojim se da smo danas došli tako daleko.

Svaki od dvaju koncepta u iskušenju je da pokuša drugom nametnuti isključivost svog zahtjeva. Sredstva su pri tome uvijek različita. Znanstveni um postupa ekskluzivno. On radi s logikom identiteta i stoga mora sve individualno, koje stalno pokazuje crte različitosti, isključiti barem kao ravno-dušno ili ga jednostavno ostaviti po strani: iz ove pozicije, s punim pravom. Ako se, međutim, isključenje iz sfere ovome umu dostupnog shvati kao izbacivanje iz sfere umnoga uopće, onda je isključivošću postavljen kao totalan jedan um i to bez alternativa: ne postoji nikakav drugi um i sve drugo je neumno.

Drugi koncept racionalnosti postupa jednako pri pokušaju uspostavljanja svoje isključivosti. On tvrdi da nije samo pozitivistički polovičan um, nego cjelovit, da uključuje onaj znanstveni u istinskom liku i da može bolje i potpunije realizirati njegov program potpune realizacije svih životnih i svjetskih stanja. Postupak izvršenja ove tvrdnje sastoji se u tome da se rezultati vlastitog koncepta — razumijevanja nečega i sporazumijevanja među ljudima —

25 P. L. Berger, *The Heretical Imperative, Contemporary Possibilities, of Religious Affirmation*, Garden City 1979, isto — *Der Zwang zur Häresie, Religion in der pluralistischen Gesellschaft*, Frankfurt a. Main 1980.

moгу postići ugradbom u koncept preobraženja, za objektivnu istinu sposobnih sredstava drugoga koncepta i da se pri tome upotrijebi njegov potencijal prinudnog izvršenja. Pri toj transformaciji koncept racionalnosti gubi bitne crte svojega hermeneutičkog karaktera, naime sve one koje određuju konačnost njegovog znanja: da je njegovo znanje uvjetovano nekontigentnim momentom neznanja.²⁶ Ti momenti sprečavaju to da u hermeneutičkom konceptu drugi razlozi nastupe kao dobri, nego se iznose prisilni razlozi koji ne dopuštaju nikakve alternative. U tom se pokazuje istovremeno da zadržavanje na netransformiranome hermeneutičkom konceptu s njegovom diferencijalnom logikom omogućuje ustrajnost diferencije dviju kultura. Ako jedan koncept tvrdi da je već uvijek drugi u njegovome istinskom liku ili naprosto jedini, onda u tome ne postoji nikakva alternativa.

Apsorpcija jednog koncepta racionalnosti drugim, svejedno da li u formi ekskluzije ili inkluzije, ostavlja važećim samo jedan. Konzekvenција bi bila fundamentalističko odstranjenje opcionalnosti. Da bismo iznijeli univerzalne zahtjeve ili da bismo ih mogli dokazati, ne bismo imali nikakav drugi izbor, tj. uopće *nikakav* izbor. Sprečavanje izbora, isključenja alternative, zatvaranje opcija, ostvaruje jedan i cijeli, totalni um. U slučaju odbijanja odnosi se ili slaboumno ili kriminalno i moralo bi se tako s njima postupati. Iz prisile logike morala bi slijediti logika prisile i sloboda bi bila, u stvari, ono što je već bilo definirano: uvid u nužnost.²⁷

Dvije kulture, *dva* koncepta racionalnosti i dva pripadna znanja: to znači upravo alternativa, izbor i opcija, i to ne po volji ili čak samovoljno, nego prema univerzalno racionalnim mjerilima. Fundamentalistička apsorpcija jednog koncepta racionalnosti drugim dovodi do ponovnog uvođenja ritualnog mentaliteta. Međutim, sada na univerzalno-logičkoj bazi. Njegovo provođenje uklonilo bi napokon oba koncepta u njihovoj neovisnosti i njihovoj međusobnoj konkurenciji i to jednostavno znači: da je jedan koncept u svojoj neovisnosti i svojoj konkurenciji prema drugom konceptu pretpostavka opstanaka drugoga koncepta i oni uistinu ne bi mogli opstajati jedan bez drugoga. Oni mogu, dakle biti, zainteresirani samo za to da oba opstoje jedan pored drugoga, čak ako među njima dode do sporova, jer tako se uzajamno kontroliraju. Oni se kontroliraju, prije svega, u tome da ni jedan od njih ne postaje totalan i ne apsorpira čitav um. Jer, prudencijalni tip racionalnosti nije samo kao hermeneutički ograničen i konačan, on to čak zna. Ako se znanstveni s njime tako diferencijalno konfrontira, razumno kao što je ovdje predloženo, tada taj karakter prelazi na njega. Jer, jedan konačnim umom ograničeni um sam je konačan.

Podjela vlasti uma, jer se o tome uistinu radi pri akceptiranju obiju kultura, služi kao i njezina sestra, podjela političke vlasti, osiguranju miru i prava. Ona služi prvenstveno tome da se slomi vlast koju može Ja izvršiti nad samim sobom, podvrgavajući se slobodno prisili koja je njemu prikazana kao umna. Postupak pri obrani od te opasnosti jest podjela vlasti uma. Ona se traži tamo gdje nije »već uvijek« utvrđeno što je dobro, istinito i lijepo ili

26 G. Buck, *Hermeneutik und Bildung, Elemente einer verstehenden Bildungslehre*, München 1981, M. Polanyi, *The Tacit Dimension*, London 1987.

27 »Hegel je bi prvi koji je ispravno prikazao odnos slobode i nužnosti«. F. Engels, *Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft*, Moskau 1946, S. 138.

to treba biti, gdje se, dakle, ne treba više odlučiti, jer je to ionako već utvrđeno, nego tamo gdje izbor i opcija, ukratko: sloboda, stoji otvorenom. Opstojanje kulture dviju kultura jedina je mogućnost da se um učini umno kompatibilnim sa slobodom.

Preveo s njemačkoga:
Zvonko Posavec

Ernst Vollrath

TWO CULTURES (A REVALUATION)

Summary

Western culture is composed of two cultures: scientific-technical and hermeneutic-political-rhetoric culture. They differ in their respective concepts of rationality, types of cognition and activity. Scientific-technical culture entails the logic of identity, resting on the identification of intellect with the principles underlying its constitution and the procedures of their operation. Hermeneutic-political-rhetoric culture, on the other hand, does not involve the logic of identity but the logic of differentiation. The logic of this concept of rationality was developed, at least in principle, by Kant in his *Critique of Judgement*. The relationship between these two cultures, between their concepts of rationality and types of knowledge, has not always been a balanced one, though there has never been absolute domination of one culture over the other. The appearance of two concepts of rationality and two types of knowledge in our culture is the response to the suppression of one type of activity by another. The fundamentalist absorption of one concept of rationality by the other results in a revival of the ritualistic mentality.